

Orgoványi István

Kecskemét, 1956

A pártállam kialakulása, vagyis 1948 után kettős hatalmi szerkezet alakult ki hazánkban, az állami szervekre hárult a mindennapi ügyek vitele, a politikai küzdelmekből győztesen kikerülő Magyar Dolgozók Pártja pedig a hatalom kizárólagos birtokosaként az irányítást és az ellenőrzést végezte, illetve a mindenkor politikai irányvonalat határozta meg. Az ilyen módon kialakult kettős struktúrán belül az állami szervekre hárult a mindennapi ügyekkel való foglalkozás, a párt-szervek viszont fenntartották maguknak az irányítás és az ellenőrzés jogát. Az irányítás és a végrehajtás ilyen összefonódása miatt ezt a rendszert pártállamnak, a döntéshozatal koncentrációja és az élet minden területére behatoló politikum miatt pedig totális államnak nevezzük. A Magyar Dolgozók Pártja irányító és ellenőrző tevékenysége átfogta a politikai, gazdasági, állami és kulturális élet minden területét, a szovjet típusú irányítás lényegében az első számú vezető, Rákosi Mátyás kezében volt.¹ Az egypártrendszer intézményesítésének többéves folyamatát 1950-ben teljesítette be a tanácsrendszer bevezetése, amely szintén szovjet mintán alapult. Ekkor a trianoni békeszerződés következtében létrejött 25 csonka vármegyéből 19 megye alakult, a korábban legnagyobb területű Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyét pedig kettéosztották, Kecskemét Bács-Kiskun megye székhelye lett.² Az uralkodó párt, az MDP struktúráját is az új megyerendszerhez igazították. Az MDP Bács-Kiskun Megyei Bizottsága első vezetője Németi József lett, aki 1950. január 21-e és 1956. január 28-a között töltötte be a megyei első titkári tisztséget. Őt Daczó József követte, aki 1956. október 30-án elmenekült Kecskemétről. Az MDP Kecskemét Városi Bizottsága titkára volt Vadász Ferenc 1948. november 30-áig. Fehér István 1948 decembere és 1951 májusa között töltötte be a tisztséget, amikor öngyilkos lett. Utána Illés István, Hegedűs István és Fekete Miklós volt a városi pártbizottság vezetője. 1954 áprilisa és 1956 októbere között Halanda István volt a város első titkára. Bács-Kiskun megye az 1950-es évek közepén a válságban lévő ország fejlettségi szintjéhez képest is jelentős lemaradással küszködött. Népesége az 1949-es népszámlálás adatai szerint 586 959 fő volt, de 1956. január 1-jén már csak 580 ezren éltek a megyében. A térség

1 Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Osiris Kiadó, Budapest, 2000. 340. és 336. o.

2 MNL-BKML-XXXV-36. f. 2. cs. 206. ő.e. Bács-Kiskun megye szervezésére, települési viszonyaira, közigazgatására vonatkozó iratok. 1950-1956. „Kedves Kristóf Elvtárs!” Kecskemét, 1950. február 15.

alapvetően mezőgazdasági jellege miatt kimaradt az erőltetett nehézipari fejlesztésből, ugyanakkor viselnie kellett a hadigazdálkodás minden hátrányát.³

A Rákosi-korszakban a rendőrségi és az államvédelmi szervek a parasztság ellen sorozatos törvénytelenéseket követtek el. A rendőrség kihágási bíróságként az 1951-től számított két és fél év alatt 850 ezer esetben szabott ki büntetést.⁴ 1948 és 1953 között 400 000 parasztembert ítéltek el közellátási büntett címen, és 1951 és 1953 között 850 000 esetben szabott ki büntetést a kihágási bíróság jogkörével felruházott rendőrség. 1950 tavasza és 1953 májusa között több mint egymillió büntetőeljárást kezdeményeztek a hatóságok az ügyészségeknél, és ezek közül 650 000 jutott el a vádemelésig, a bíróságok pedig 390 000 esetben hoztak marasztaló ítéletet. Az ÁVH 1951 eleje és 1953 júliusa között 7200 személyt vett őrizetbe politikai bűncselekmény gyanújával, és közülük 2166 főt gyanúsítottak államellenes szervezkedés, kémkedés, szabotázs, terror, diverzió vagy összeesküvés cselekményével. 1948 és 1955 között 265 főt ítéltek halálra és végeztek ki politikai bűncselekmény vádjával Magyarországon a nagy koncepcióos perek vádlottjain kívül.⁵ Az ötvenes évek derekán 1,2 millió emberről vezetett nyilvántartási kartont az ÁVH, és átlagosan 35 000 besúgó segítette a korabeli társadalom megfigyelését. 1953-ban 83 000 személy volt az országos kulákklistán, és további 95 000 főt minősítettek osztályidegennek a Belügyminisztérium adatai alapján, amihez még hozzá kell adni a fővárosban nyilvántartott 72 000 osztályidegent.⁶ Az internálótáborok száma 1953-ra elérte a százat is, és ezekben körülbelül 44 ezer ember végzett kényszermunkát. 1951. május-júliusban körülbelül 14-15 ezer embert telepítettek ki a fővárosból és a nagyobb vidéki városokból a Hortobágyra, és végeztettek velük mezőgazdasági kényszermunkát.⁷ Az egyik fennmaradt kimutatás szerint 1953. április 22-én Bács-Kiskun megyében 11 223 főt tartottak nyilván osztályidegen személyként, közülük 2 865 ember volt kecskeméti lakos.⁸ Rendőrhatósági felügyelet alatt Bács-Kiskun megyében politikai okból 1953-ban összesen 109 fő állt. Közülük 1 fő már 1945 óta, 4 fő 1947 óta, 29 fő 1949 óta, 56 fő 1951 óta, 16 fő 1952 óta, 2 fő pedig 1953 óta viselte el ezt a büntetést.⁹ Lakatos Imre, a Kecskeméti Megyei Bíróság elnökének jelentése szerint 1951. május 1-je és 1953. június 1-je között Bács-Kiskun megyében 30 721 főt állítottak bíróság elé, és közülük 20 668 személy ellen hoztak jogerős marasztaló ítéletet, és ehhez jött még további 300-400 nem jogerős ítélet, amelyet a jelentés

3 Orgoványi István–Tóth Ágnes: *Bács-Kiskun megye, 1956*. In: *A vidék forradalma, 1956*. I. kötet. Szerk. Szakolczai Attila és Á. Varga László. 1956-os intézet-BFL, Budapest, 2003. 31. o.

4 A Belügyminisztérium Kollégiumának ülései 1953–1956. I. kötet. Összeállította, a jegyzeteket készítette és a bevezető tanulmányt írta Kajári Erzsébet. Szerk.: Gyarmati György és S. Varga Katalin. Történeti Hivatal. Budapest, 2001. Bevezető. 21–50. o.

5 Gyarmati György, 2011. 268. o.

6 Gyarmati György, 2011. 273–74. o.

7 Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Osiris Kiadó, Budapest, 2000. 343. o.

8 MNL-OL-XIX-B-1-j-00299/1953. (42. d.) Kimutatás az osztályidegen elemekről. 1953. április 22.

9 MNL-OL-XIX-B-1-j-140. sorszám-0309/1953. (42. d.) A rendőrhatósági felügyelet alatt álló személyekről adatgyűjtés.

készítését megelőzően hoztak.¹⁰ A számokat összesítve kiderül, hogy 1950 és 1953 közepe között Bács-Kiskun megyében bíróság elé állítottak 55 421 főt, és közülük elítéltek 39 720 főt. Az ítéletek közül természetesen nem mindegyiket hozták politikai bűncselekmény miatt, azonban szinte minden eljárásban szerepet játszott valamilyen ideológiai vagy politikai szempont. Ha más nem, akkor a vádlott osztályszármazása volt ilyen tényező, egy osztályidegen ugyanis sokkal súlyosabb büntetésre számíthatott, mint egy munkás vagy szegényparaszti származású vádlott.¹¹ A Bács-Kiskun Megyei Rendőrkapitányság is készített egy kimutatást a kihágási büntetőbírói jogkörben kiszabott büntetésekről. 1951. január 1-je és 1953. május 1-je között 32 021 főre szabott ki valamilyen szabálysértés miatt büntetést a rendőrség, közülük 20 558 fő dolgozott a mezőgazdaságban.¹²

1956 februárjában N. Sz. Hruscsov az SZKP XX. Kongresszusán elmondott beszédében részlegesen fellebbentette a fátylat a sztálinista terror időszakáról. Magyarországon Rákosi Mátyás a szovjet mintát követve igyekezett az államvédelmi szervek felelősségét hangsúlyozni a hazai törvénytelenések és koncepciók peres megvalósításában, de 1956 márciusa és júniusa között kénytelen volt fokozatosan elismerni a saját irányító szerepét.¹³ Az MDP Központi Vezetőség 1956. július 18. és 21. között tartott ülésén felmentették Rákosi Mátyást az első titkári tisztsége alól, és a politikai bizottságban betöltött tagsága is megszűnt. A helyére Gerő Ernő került, Rákosi pedig a feleségével együtt még aznap a Szovjetunióba repült különgéppel, ahonnan soha többet nem tért vissza.¹⁴ A XX. kongresszus határozatai hasonlítottak az 1953-as magyar reformpolitikára, ezért a kommunista reformértelmiség igazolva látta korábbi törekvéseit. A Lengyelországban 1956. június 28-án lezajlott poznani munkásfelkelés további bátorítást jelentett a változásban reménykedők számára.¹⁵

1956 közepén Budapesten jelentősen megélénkült a szellemi élet, felerősödtek a társadalomtudományi, politikai viták. Ilyen mértékű szellemi pezsgésről a vidék esetében nem beszélhetünk, ám a helyi értelmiség is kísérletet tett arra, hogy a nyíltabb párbeszéd számára fórumokat teremtsen. A budapesti pártellenzék és a diákmozgalmak őszi tevékenysége valószínűleg csekély hatással volt a vidéki eseményekre. A pártellenzék vidéken gyenge volt, de a változások megindításában érdekelt értelmiség igyekezett tevékenységét elősegíteni. Ekkoriban számos vitaestet, találkozt szerveztek, s bár a Petőfi Körhöz hasonló szervezet

10 MNL–BKML–XXXV–36. f. 2. cs. 202. ó.e. A megyei bíróság elnökének havi jelentései a bíróságok tevékenységéről, 1951–1956.

11 MNL–BKML–XXXV–36. f. 2. cs. 202. ó.e. A megyei bíróság elnökének havi jelentései a bíróságok tevékenységéről, 1951–1956. 16–11–146/1953. A Kecskeméti Megyei Bíróság elnökének jelentése a BKM Pártbizottság adminisztratív osztályának. Kecskemét, 1953. június 29.

12 MNL–BKML–XXXV–36. f. 2. cs. 197. ó. e. A rendőrségi pártszervezetek munkájára vonatkozó iratok, 1950–1956. 16–11–243/1953. Kimutatás az MDP Bács-Kiskun Megyei Bizottsága részére. Kecskemét, 1953. november 21.

13 Germuska Pál: A Magyar Népköztársaság karhatalmi intézkedéseinek terve, 1956. In: Hadtörténelmi Közlemények, 125. évfolyam, 2012/1. szám. 269. o.

14 Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Osiris Kiadó, Budapest, 2000. 382. o.

15 Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Osiris Kiadó, Budapest, 2000. 382. o.

csak néhány helyen alakult ki, ezeken a gyűléseken a változásokat sürgető, gondolkodó emberek hangot adtak elégedetlenségüknek, az ideológiai béklyóktól való megszabadulás vidéken is megindult.¹⁶

1956. július 4-én értekezletet tartottak a Bács-Kiskun Megyei Pártbizottság tanácstermében a megyei, járási és városi titkárok, osztályvezetők, függetlenített funkcionáriusok, valamint a járási és városi tanácselnökök jelenlétében. Az értekezlet témája a Petőfi Körről szóló KV-határozat, az SZKP XX. Kongresszusának tanulsága és a lakosság hangulata volt. A tanácskozást Zárai Károly nyitotta meg, és feltette a megjelenteknek azt a kérdést, hogy „*milyen feladatokat kell végrehajtani ahhoz, hogy úrrá legyünk azon, ami most van.*”¹⁷ A vidéki pártvezetőket ugyanis megijesztette a szellemi erjedés gyorsasága és a politikai változás lehetősége: „*Véleményem szerint az ellenség hangja megnőtt, és bizonyos 53-as légkört akarnak egyesek kialakítani*” – hangzott el az egyik hozzászólásban. A vezetők szerint az emberek sok helyen megkérdőjelezték a kommunista rendszer létjogosultságát, a termelészövetkezetek erőltetését, és kétségbe vonták, hogy demokrácia lenne az országban. Sérelmezték a kuláklisák létét, a szabad vallásgyakorlás korlátozását és a hittanbeíratások akadályozását, és felemlegették a pártvezetők önkényeskedését is. A megyei pártbizottság funkcionáriusai féltették az előjogikat, ezért ellenségesen fogadták az értelmiség megmozdulásait és a Petőfi Kör vitáit.¹⁸ A sajtó szabadabb hangvételét is kritizálták: „*Nagyon hibás a sajtóban az osztályharc leszerelését elősegítő cikkeket írni, mert ez táptalajt ad az ellenséges elemek működésének.*” A begyűjtéssel kapcsolatban kiderült, hogy a megyében 26 000 gazda volt, aki nem tudta teljesíteni határidőre a beadási kötelezettségét. Őket minden enyhülés ellenére továbbra is fenyegette az úgynevezett elszámoltatás és a transzferálás.¹⁹ A sztálinista rendszer alapvetően antidemokratikus jellegével párhuzamosan tehát bizonyos enyhülés is megfigyelhető volt, de a pártapparátus hátráltatta a kuláklisák felülvizsgálatát, és hiába töröltek sokakat a listákról, a begyűjtési hivatal továbbra is kulákként bánt velük. Kecskeméten nyolc bizottság végezte a listák felülvizsgálatát, amely két ütemben zajlott le. Először 171 hátralekos gazdát vizsgáltak meg, és 94 fő maradt továbbra is a listán. A következő körben 744 személyt vizsgáltak felül, közülük 509 főnek nem is volt korábban számottevő területű földje. Ebben a hullámban 261 földművest mentesítettek a hátrányok alól, majd újabb 105 kisparasztot töröltek a kuláklisáról.²⁰

16 ÁBTL–3.1.5–O–9029 Nagy Szeder István ügye.

17 MNL–BKML–XXXV–36. f. 1. cs. 42. ó. e. A Petőfi Körről szóló KV-határozattal, az SZKP XX. Kongresszusának tanulságaival és a lakosság hangulatával foglalkozó megyei értekezlet jegyzőkönyve, 1956. július 4.

18 MNL–BKML–XXXV–36. f. 1. cs. 42. ó. e. A Petőfi Körről szóló KV-határozattal, az SZKP XX. Kongresszusának tanulságaival és a lakosság hangulatával foglalkozó megyei értekezlet jegyzőkönyve, 1956. július 4.

19 MNL–BKML–XXXV–36. f. 1. cs. 42. ó. e. A Petőfi Körről szóló KV-határozattal, az SZKP XX. Kongresszusának tanulságaival és a lakosság hangulatával foglalkozó megyei értekezlet jegyzőkönyve, 1956. július 4.

20 MNL–BKML–XXIII–551.a. Az 1956. október 2-i tanácsülés jegyzőkönyve.

A forradalmat megelőző egy-két hónapban Losonczy Géza, Donáth Ferenc, Szilágyi József, Háy Gyula, Márkus István sorra utazott a vidéki városokba vitaesteket tartani. Ilyen vitaesteket a párt értelmiségi határozata alapján a megyében is tartottak. Kecskeméten október 2-án, kedden 17 órakor a HNF és az MSZT rendezésében irodalmi ankét volt a TTIT klubjában, a „Hirös Hét” keretében. Körülbelül 100-120 érdeklődő gyűlt össze. Meghívták Csoóri Sándort és Sánta Ferencet, Pándi Pál viszont lemondta a részvételt. Csoóri Sándor néhány versét mondta el, Sánta Ferenc pedig novellái közül válogatott. Sánta Ferenc beszámolt arról, hogyan zajlott le a Petőfi Körben a Déry-féle vita. Ezután politikai vita bonthatkozott ki a szocialista realizmus lényegéről. Csoóri Sándor, Sánta Ferenc és dr. Orosz László, a neves kecskeméti tanár és irodalmár lényegében megkérdőjelezte az irányzat létjogosultságát. A *Népújság* munkatársa így számolt be az eseményről: „...elmondhatjuk, hogy kedd este a TTIT klubjában nagy lépést tettünk előre a szocialista demokrácia kivirágztatása felé.”²¹

Október 5-én értelmiségi ankét volt a megyei tanács kultúrtermében, körülbelül 500 résztvevővel. Eljött Erdei Ferenc, a Minisztertanács elnökhelyettese, de ott voltak a város fontos emberei is, köztük például Daczó József, a megyei pártbizottság első titkára is. A megbeszélést Tóth László korábbi polgármester, ekkor a HNF megyei bizottságának elnöke nyitotta meg, majd Mód Aladár, a TTIT főtitkára arról beszélt, hogy mindenki örömmel fogadta a Központi Vezetőség határozatát az értelmiségről, amelyben egyenrangúnak nyilvánították a munkásosztállyal. Utána beszélt a Losonczy–Friss vitáról is, majd Lengyel Zoltán megyei bíró elítélte egyes funkcionáriusok úgynevezett „kitolási politikáját”, amely az értelmiség szellemi pangásához vezetett. Toponári Ferenc arról beszélt, hogy a hivatalos pártálláspont gyakori változtatgatása miatt „a nevelők gyakran kénytelenek a tankönyvekbe lapokat ragasztani, korábbi állításukat revidálni”, ami szavahihetőségüket kétségbe vonta a tanulók szemében. Dr. Magócsi Géza, a megyei bíróság elnökhelyettese a politikai biztonság megteremtését, az erkölcsi megbecsülést és az állandóan javuló anyagi körülményeket nevezte meg, mint az igazságszolgáltatás zavartalan működéséhez szükséges feltételeket. „A céltételek sok emberre nagyobb büntetést róttak, mint az a bírói lelkiismeretnek megfelelne” – hangoztatta a hozzászólásában. Erdei Ferenc is felszólalt, majd Mód Aladár örvendezett, „hogy nemcsak Pesten vitatkoznak az értelmiségiek, hanem vidéken is felszínre hozzák az erjedő problémákat”.²²

Kecskeméten 1956. október 20-án a megyei pártbizottság kibővített ülést tartott, melyen megvitatták a politikai helyzetet a Központi Vezetőség intenciói alapján. Az értekezlet eredményeként javaslatot terjesztettek fel a KV-hez. Daczó József, a megyei pártbizottság első titkára a vita végén összefoglaló beszédében a dogmatizmus és a sztálini személyi kultusz elleni harcot jelölte meg fő feladatként. A szovjetek vezető szerepének kötelező hangsúlyozása mellett az összefoglaló így fogalmaz: „Fel kell vetni, hogy a Központi Vezetőség foglaljon állást, és a szovjet elotársakkal tanácskozzák meg a szovjet hadsereg Magyarországon lévő állományá-

21 Bács-Kiskun Megyei Népújság, 1956. október 4.

22 Bács-Kiskun Megyei Népújság, 1956. október 7.

nak kérdését. Erre nekünk választ kell adni a dolgozóknak, és erre jelen pillanatban nem tudunk megfelelő választ adni. Fel kell vetni a tanácsadók problémáját, és azok anyagi ellátottságának problémáját, ami meg kell mondani, Kecskeméten igen nagy visszahatást vált ki. Ezt nagyon elvtársiasan a KV a szovjet elvtársaknak vesse fel.”

Még október 20-án 17 órakor Szilágyi József, a Nagy Imre körül csoportosuló kommunisták egyike Kecskeméten tárgyalt Dallos Ferencsel, a megyei tanács végrehajtó bizottságának vezetőjével. Szilágyi Józsefet Buda Gábor hívta meg Kecskemétre, mivel értelmiségi gyűlést akartak tartani a rákosizmus elleni harc kiterjesztése jegyében, és ennek előkészítését beszéltek meg. A kecskemétiiek egy előadó és egy író fellépésének megszervezését kérték vendégüktől. A megbeszélésen részt vett Dallos Ferenc, Varga Jenő, Mohácsi Károly, Szelepcsényi Imre és Buda Gábor. Szilágyi József előadásában elmondta, hogy a sztálinista elemeket el kell távolítani a közéletből, és hangoztatta, hogy nem kell félni a tömegektől és az esetleges tüntetésektől.²³

A forradalom és a szabadságharc eseményei

Kecskemét jelentős katonai központ is volt ebben az időszakban, és a forradalom alatti eseményekben is jelentős szerepet játszott a Magyar Néphadsereg. Kecskeméten állomásozott a 3. hadtest parancsnoksága és több alakulata. További egységei a megye számos településén helyezkedett el.²⁴ A hadtest egy délről jövő jugoszláv támadás kivédésére készült fel. Ez a doktrína a jugoszláv kapcsolatok javulása miatt érvényét veszítette, a déli védelmi vonalakat éppen ekkoriban számolták fel, a határ menti területeket pedig visszaadták a mezőgazdaságnak.²⁵ A 3. hadtest kötelékébe három hadosztály tartozott, megközelítően 30 000 fővel, ami igen jelentős katonai erőt jelentett. Minden fegyvernem képviseltette magát benne, kivéve a légierőt. Ez sem hiányzott azonban Kecskemétről, ugyanis az itteni repülőtéren állomásozott a 66. vadászrepülő hadosztály parancsnoksága, és ennek alárendeltségében a 62. vadászrepülő-ezred. Kecskeméten jelentős számú szovjet haderő is volt. Még a jugoszlávokkal való konfrontáció idején a szovjetek egy hadosztályt telepítettek ide, mégpedig Rákosi Mátyás kifejezett kérésére. A szovjet vezetés is felkészült egy esetleges krízishelyzetre. Amíg Lengyelországban, amely stratégiai okokból fontosabb volt a Szovjetunió számára, inkább a politikai eszközöket részesítették előnyben, addig a magyar váltságot katonai eszközökkel akarták megoldani. Október 23-án 20 órakor a szovjet csapatoknál riadókézsültséget rendeltek el. Romániából az önálló gépesített hadsereg egy gépesített hadosztálya érkezett, melynek feladata Magyarország déli területeinek ellenőrzése, Szeged és Kecskemét elfoglalása volt. Ez október 24-én délelőtt érte el Kecskemétet. A szovjet csapatok vidéken nem avatkoztak

23 MNL-BKML-XXXV 36. f. 1. cs. 59. ő. e.

24 Kahler Frigyes–M. Kiss Sándor: *Az erőszakszervezetek és a forradalom*. VIII. Gyurkó Lajos, aki „szétvert mindent”. in: Kortárs, 1996/8. 76–93. p.

25 Sortüzek – 1956, III. jelentés, 5–10. pp.

be, Kecskeméten azonban részt vettek a felkelés leverésében, a város egy részét ellenőrzésük alatt is tartották.²⁶

A forradalom kirobbanása előtti napokban a Bács-Kiskun Megyei Pártbizottság úgynevezett rohambrigádokat állított fel ávósokból, rendőrökből, katonákból és pártfunkcionáriusokból, hogy megfélemlítsék a környező községek lakosait. A fővárosi események ismeretében a kecskeméti 5. gépesített hadosztály törzsének tisztjeit október 24-én brigádokba csoportosítva a környező falvakba irányították, hogy az esetleges megmozdulásokat megakadályozzák. Bács-Kiskun megyében általában október 26-án kezdődtek a tömegmegmozdulások, amelyeket az elővigyázatosságból felállított karhatalmi egységek nem tudtak megakadályozni, de néhány településen a tüntetések felszámolásában és a lakosság megfélemlítésében közreműködtek. A sors különös játékának tudható be, hogy a Bács-Kiskun Megyei Főosztály parancsnoka, Arany László és a megyei rendőrkapitányság politikai osztályvezetője, Ott József október 26-án vidéki körúton volt, éppen a községi megmozdulások leszerelése érdekében. Ennek során autójukat Solton felkelők fogták el, és lefegyverezték a két karhatalmi vezetőt. Utána ugyan továbbengedték őket, és Baján telefonon értesültek a kecskeméti tüntetésről, a hír hallatán tértek vissza a városba a délután folyamán. Ennek pontos ideje azonban nem ismeretes. Néhány vallomásban az szerepel, hogy Arany László fogadta a tüntetőket az ÁVH épülete előtt. Arany László egyébként október 28-án, az ÁVH feloszlata után a hadtestparancsnokságon keresett menedéket. Október 30-án a nap legfontosabb eseménye Kecskeméten azonban a forradalmi katonai tanácsok létrejötte volt. Délután megérkezett a 3. hadtest parancsnokságára az új honvédelmi miniszter, Janza Károly parancsa, amely a forradalmi katonai tanácsok megalakítására szólította fel a hadtestet. A forradalmi katonai tanácsok megalakulásával kicsúszott a megyei vezetés kezéből a hatalmát biztosító óriási katonai erő feletti rendelkezés, ezzel együtt a hatalom is. Éjjel a párt megyei végrehajtó bizottsága ismét ülést tartott. A központból azt az utasítást kapták, hogy a veszélyeztetett kommunisták vonuljanak illegalitásba. Elhatározták, hogy a vezetést egy szűkebb elnökségre bízzák. Daczó József, Halanda István, majd hamarosan Dallos Ferenc is Budapestre távozott, a falusi, járási funkcionáriusoknak azt javasolták, menjenek olyan helyre, ahol biztonságban vannak. Az ávósokat a hadsereghez, majd a szovjetekhez irányították. Arany László, a BM megyei főosztályának vezetője elköltöztette a családját, ő maga pedig a szovjetekhez menekült. Nagy Imre miniszterelnök 1956. október 28-án rádióbeszédben jelentette be, hogy a kormány feloszlatta az Államvédelmi Hatóságot. November 1-jén Kecskeméten és más településeken is őrizetbe vették a volt ávósokat, ami egybeesett a forradalom megyei győzelmével.²⁷

A forradalom célja, valamint az események láncolata Budapesten és vidéken azonos volt. A kecskeméti forradalmi események is, mint vidéken általában, néhány napos fáziskéséssel indultak meg a fővároshoz képest. A későbbi for-

26 Sortüzek – 1956, 1996. 7. és 9. o.

27 Orgoványi István–Tóth Ágnes: *Bács-Kiskun megye, 1956*. In: *A vidék forradalma, 1956*. I. kötet. Szerk.: Szakolczai Attila és Á. Varga László. 1956-os Intézet – BFL, Budapest, 2003. 48. és 53. o.

radalmárok és felkelők számára az első néhány nap a tájékozódás és a kivárás időszaka volt. Amikor nyilvánvalóvá vált, hogy a kommunista hatalom nem képes rövid időn belül úrrá lenni a fővárosban zajló elemi erejű felkelésen, az ország minden területén megkezdődtek a felvonulások és tüntetések. Október 26-án Kecskeméten az üzemekben és a gyárakban kezdődtek a forradalmi megmozdulások, majd a városban folytatódtak. Október 26-án egyébként hetipiac volt Kecskeméten, ezért a szokásosnál több ember volt a városban. A munkások reggel még többnyire bementek a munkahelyükre, és a kommunista jelképek eltávolítása, lemeszelése, megsemmisítése először ott történt meg. Mikor ez lezajlott, és híre ment, hogy a városban tüntetés van, a dolgozók elhagyták munkahelyüket, és bekapcsolódtak az eseményekbe. Dél előtt 10 óra után, a Nagykőrösi utcában, a Béke Szálló előtt is csoportosulás támadt, először Karaszia László, a Lakatosipari Vállalat dolgozója, majd mások is követelni kezdték Csószai Sándortól, a Vendéglátóipari Vállalat osztályvezetőjétől a vörös csillag levételét a szálloda épületéről. Csószai fel akarta hívni a városi pártbizottságon Halanda Istvánt, de csak Sziklai Judit másodtitkárért érte el, akitől azt az utasítást kapta, hogy ha nagyon követelik a tüntetőket, akkor hagyja eltávolítani a csillagot, de ne vegyen részt benne. Ezután Benkő Pál és Szerdahelyi Béla egy harmadik társukkal közösen vette le a csillagot, ledobták az útra, ahol az összetört. A sikeren felbuzdulva az emberek átmentek a megyei pártbizottság épülete elé, itt azonban Daczó József megyei párttitkár és a helyettese, Ördögh László utasítására már javában bontották a csillagot belülről, a padlástér felől. A megyei pártbizottság épületéről a megyei pártvezetőség engedélyével és közreműködésével, de Benkő Pál, a Vendéglátóipari Vállalat vezetésével verték le a tüntetőket a vörös csillagot. Daczó József azzal a döntésével, hogy öntevékenyen elkezdte a csillag lebontását, illetve, hogy nem akarta ezt megakadályozni, igyekezett kifogni a tüntető tömeg vitorlájából a szelet. Ő egyébként a csillag és a Rákosi-címer eltávolítása közben egy ideig az utcán tartózkodott, de senki sem bántalmazta, Ördögh László pedig állítólag a pártbizottság erkélyéről tapsolt a tömegnek. Az ÁVH épületéről Hohn Jenő távolította el a csillagot. A tüntetőket megrongálták a szovjet emlékművet, kiszabadították a börtönből a rabokat, utána pedig a rendőrség elé vonultak. Itt egy küldöttség tárgyalott Ott Józseffel, a megyei rendőrkapitányság politikai osztályvezetőjével, és megegyeztek, hogy a rendőrség nem használ fegyvert a tüntetőket ellen, sőt 20 katonaviselt férfit felfegyvereznek, akik közösen látják el a rendfenntartást a rendőrökkel. Ez a nemzetőrség első megalakítási kísérletének tekinthető. A tüntetőket a kommandánsi hivatal és a katonai bíróság elfoglalása után ismét a főtérre vonultak.

A megyei pártbizottságon eközben tanácskozott az ügynevezett védelmi bizottság, amely a megyei párt- és tanácsi vezetőkkel és a katonai parancsnokokból állt. Hosszú vita után a katonai megoldást erőszakolók kerekedtek felül. Daczó József, az MDP megyei első titkára politikai megoldást szeretett volna találni a válság megoldására, ezért javasolta, hogy alakítsák meg a megyei forradalmi bizottságot, de háttérbe szorították, és Dallos Ferenc, a megyei tanács vb elnöke felszólította Gyurkó Lajost, a 3. hadtest parancsnokát, hogy számolja fel a tüntetést. Gyurkó Lajos először helyettesére, Gyulai Mihály ezredesre bízta a fel-

adatot, aki azonban nem hajtotta végre a parancsot. Ezután Szentkirályi Frigyes alezredes irányításával felvonult a katonaság, és több sortűzzel feloszlatta a tüntetést. A tüntetők által megszerzett fegyverek azonban bizonyos ellenállást tettek lehetővé. Fegyveres csoportok alakultak, és a Czollner tér, az Erzsébetváros (cigányváros), a Budai kapu, a Talfája köz, a Rigó utca, a Don-kanyarnak nevezett rész és a vasútállomás közelében harcok robbantak ki. Kevés információ áll rendelkezésre a fegyveres felkelőkről, mintegy 50-60 fő vehetett részt ténylegesen a harcokban, vezetőik közé tartozott Szabó János, Belényesi Mihály, Nagy Lajos és nyilván mások is.

Gyurkó Lajos a 3. hadtest csapatai által lefedett területen katonai diktatúrát vezetett be. Az óriási túlerőben lévő hadsereg Kecskeméten október 28-án, néhány helyen 29-én délelőttre számolta fel a szórványos ellenállást. Kalocsán, Kiskunhalason és Kiskunfélegyházán a helyőrségparancsnokok által bevezetett katonai diktatúrának sortűzekkel adtak nyomatékot, és csak Kiskunfélegyházán nem volt halálos áldozat. A forradalom alatt – beleértve a november 4-e utáni időszakot is – a megye 24 településén legalább 74 sortűzre vagy más jellegű fegyverhasználatra került sor a felkelőkkel, illetve a békés lakossággal szemben. Ezek közül 21 halálessel, nyolc valamilyen sebesüléssel végződött, a többi nem követelt áldozatot. Ezekben a napokban dördült el a sortűzek túlnyomó többsége – október 26-án 18, október 27-én 21, október 28-án pedig 14 –, de sor került lövetésre a fegyverszünet kihirdetése után is. Ezek következtében – adataink szerint – 57 ember meghalt, 244 pedig megsebesült a megye területén. A legtöbb áldozat Kecskeméten és Tiszakécskén volt. Csak október 27-én 31-en haltak meg és 146-an sebesültek meg. További négy Bács-Kiskun megyei lakos a megyén kívül vesztette életét, hárman pedig megsebesültek. Az, hogy a katonaság vagy a rendőrség használta-e a fegyverét, elsősorban a települések párt- és tanácsi vezetőin múlott. Jól példázza ezt, hogy Kecskeméten még Gyurkó sem mert addig lövetni, amíg Daczó József határozottan megtiltotta. Az pedig, hogy a sortűznek volt-e áldozata, valószínűleg a tűzparancsot kiadó parancsnokon múlt.²⁸

Dallos Ferenc a katonai győzelmet azonnal politikai eredményekre igyekezett váltani. Október 28-án összehívta a megyei tanács vb rendkívüli ülését. Ezen gyülekezési tilalmat, 18 órától reggel 5 óráig pedig kijárási tilalmat rendelt el.²⁹ Megállapította, hogy Kecskeméten „ellenforradalmi gócot” akartak létrehozni, s azt hangoztatta, hogy ezért a karhatalom, a büntetés-végrehajtás, a rendőrség és a párt megyei vezetőit terheli felelősség. Hűtlennek nevezte az ügyészség és

28 Ugyanebben az időszokban a kommunista hatalom oldalán összesen kilencen haltak meg és tizenketten sebesültek meg a megyében. A felkelők fegyvereitől ténylegesen azonban csak két ember halt meg, további két ember népitélet áldozata lett. A budapesti harcokban további kilenc Bács-Kiskun megyei lakos halt meg, és egy sebesült meg a hatalom oldalán, ők többnyire katonák vagy államvédelmisek voltak. Ellentmondásos annak a két halottnak és három sebesültnek az esete, akiket katonai alakulataikkal a felkelők elleni harcra vezényeltek Budapestre, mégis szovjet fegyverektől estek el vagy sebesültek meg. Gondatlan fegyverhasználat miatt egy katona meghalt, négyen megsebesültek. Orgoványi István–Tóth Ágnes: *Bács-Kiskun megye, 1956*. In: *A vidék forradalma, 1956*. I. kötet. Szerk.: Szakolczai Attila–Á. Varga László. 1956-os Intézet-BFL, Budapest, 2003. 44. o.

29 *Népújság*, 1956. október 28.

a rendőrség vezetőit is.³⁰ A megyei tanács végrehajtó bizottsága kiterjesztette a hatáskörét minden gazdasági szervre, köztük a minisztériumi vállalatokra is. Nem ismerte el a megalakult nemzeti és forradalmi bizottságokat.³¹ A munkástanácsok elismerésének feltételül a közös tulajdon megvédését, a helyes gazdálkodást és az állam iránti kötelezettségek teljesítését szabta.³² Kecskeméten és Bács-Kiskun megyében ekkor úgy tűnt – mint ahogyan a megyei tanács vb október 28-i ülése is jelzi –, hogy a régi vezetésnek sikerült megőriznie hatalmát. A központi vezetés befolyása azonban erre az időre sok területen megszűnt, illetve olyan erők kerültek döntési helyzetbe, amelyek más irányban próbáltak kibontakozási lehetőséget találni. Nemcsak a megyei vezetés maradt felső irányítás nélkül, de az alsóbb szintű pártszervek is. A városi, járási, községi szervezetek csak telefonon tudták a kapcsolatot tartani, és sokszor csak a megyei sajtón keresztül kaptak eligazítást, utasítást és némi tájékoztatást.

A győzelem azonban csak átmeneti volt. Dallos Ferenc és Gyurkó Lajos hamarosan két tűz közé került. Október 28-ára megtörtént az események átértékelése, Nagy Imre programja mellé állította a magyar pártvezetés többségét, elnyerte a szovjetek támogatását, sikerült magához ragadnia a kezdeményezést. Megjelent a kormány tűzszüneti felhívása, miközben a HM vezetése felelősségre vonta Gyurkó Lajost a polgári lakosság elleni kegyetlen fellépés miatt. Rövidesen pedig a légvédelem országos parancsnokságáról érkezett utasítás, hogy csak a honvédelmi miniszter engedélyével szállhatnak fel a repülőgépek Kecskemétről.³³ A forradalom eredményeként sorra alakultak az új, demokratikus szervezetek. Ez a folyamat a következő napokban felgyorsult, kiteljesedett, így a munkástanácsok, forradalmi bizottságok egyre jelentősebb nyomást tudtak kifejteni. Döntő jelentőségű volt, hogy a hadsereg felső irányítása Bács-Kiskunban is kikerült a katonai megoldást szorgalmazók kezéből. A hamarosan központi parancsra létrejövő forradalmi katonai tanácsok megalakulása Gyurkó Lajost is meghátrálásra készítette. A rákosista erők visszaszorulása és a forradalmi intézményrendszer mind teljesebb kiépülése arra kényszerítette a megye vezetőit, hogy utat engedjenek a politikai kibontakozásnak. Megpróbálták ugyan továbbra is kézben tartani, irányítani az eseményeket, a fontos pozíciókba saját híveiket állítani. Az új szervezetek ellenállásának köszönhetően ez azonban nem sikerült, a forradalom legfőbb támaszaivá a frissen megalakult forradalmi és nemzeti bizottságok, illetve a munkástanácsok váltak. Teljes kudarcba fulladt a párt korábbi kísérlete, hogy befolyása alá vonja ezeket a szervezeteket. Az üzemekben megszűntek az alapszervezetek, a pártaktívákat eltávolították, vagy jelentéktelen munkakörbe helyezték át. Ez a folyamat a következő napokban felgyorsult, a munkástanácsok, forradalmi bizottságok jelentős nyomást tudtak kifejteni a rákosista erőkre, amelyeknek a hadsereg vezetésének demokratizálódásával egyidejűleg elveszett a legfőbb támasza, amellyel a hatalmat eddig megtartották. Ez a két fejlemény,

30 MNL-BKML-XXIII.-1. b. 1/1957.

31 MNL-BKML-XXIII. 1. a. 1098/1957. 3.

32 *Népújság*, 1956. október 28. A megyei tanács telefon-összeköttetésben állt a Minisztertanáccsal.

33 Súlyom-Zele, 1957, 125. o.

a központi vezetésből a rákosisták kiszorulása, illetve a helyi forradalmi szervek létrejötte kényszerítette a megye vezetőit arra, hogy utat engedjenek a politikai kibontakozásnak. Természetesen a saját érdeküknek megfelelően képzelték el ezt, megpróbálták kézben tartani, irányítani az eseményeket, a döntő helyekre saját híveiket állítani. Az új szervezetek ellenállásának köszönhetően ez végül nem sikerült. A forradalom legfőbb támaszaivá a munkástanácsok váltak. A párt korábbi kísérlete, hogy „megszállja” ezeket a szervezeteket, teljes kudarcba fulladt. A forradalmi katonai tanácsok megalakulása után a hadsereg alakulatait már nem lehetett a nép ellen bevetni, a megerősödő forradalmi bizottságokból és munkástanácsokból pedig kiszorultak a hatalom hívei. Ezek a folyamatok kényszerítették a megyei vezetést arra, hogy utat engedjenek a politikai kibontakozásnak.

Október 30-án, az előző nap elfogadott forgatókönyv alapján, a megyei tanács épületében megalakult a Bács-Kiskun Megyei Ideiglenes Nemzeti Bizottság. Az eseményen jelen voltak a párt, a tanács, a szakszervezet, a DISZ, a HNF és a TTIT megyei vezetői, valamint néhány nagy tekintéllyel bíró értelmiségi. Mészöly Gyula meglehetősen radikális megnyitóbeszédet mondott az eseményen, bár ennek értékéből sokat levon, hogy a szöveget Daczó József és Dallos Ferenc írta, miként a megalakítandó testület előre elkészített programját is. A nemzeti bizottságba túlnyomó többségben az előre kijelölt tagok kerültek be, az elnök Mészöly Gyula lett. Az érdemi irányításra intézőbizottságot választottak, amelynek vezetője maga Dallos Ferenc lett, de bekerült a vezető testületbe dr. Pataki Ferenc, dr. Bognár Károly, Orosz László, Szentkirályi alezredes, Borszéki Lajos és Magócsi Géza is. A gyűlésen Magócsi Géza azt javasolta, hogy a nemzetőrség parancsnoka figyeljen oda, hogy ávósok ne kerülhessenek be a testületbe. Sürgette az elkövetett törvénytelenések kivizsgálását, egy megyei rehabilitációs bizottság felállítását. Hangoztatta, hogy a nép bizalmát csak úgy lehet elnyerni, ha kezdeményezik a törvénytelenések feltárását, a meghurcoltak rehabilitálását. Dallos Ferenc felszólalásában leszögezte, hogy nem szüntetik meg a tanácsot és annak végrehajtó bizottságát. A nemzeti bizottságot mint néphatalmi szervet határozta meg, amely egyben a megye legfőbb államhatalmi szerve: utasítja a vb-t és a tanácsot, és rendelkezik a fegyveres erők felett is. Az állam egységének a megtartását, a kormány támogatását hangoztatta, *„mert igenis vannak reakciós erők, akik vissza akarják állítani a csendőrszuronyok hatalmát. Nem akarunk polgári demokráciát, nem akarjuk visszaadni az eddigi eredményeket.”* Daczó József – aki nem került be a nemzeti bizottság intézőbizottságába – látta legvilágosabban a kommunisták helyzetét: *„Mi a párton belül próbáltuk tisztázni a kérdéseket, hogy sikerüljön a vezetőket jobb belátásra bírni. Ez nem sikerült. Nem volt erőnk, hogy a párton belül ezt tisztázzuk. A helyzetet a nép ereje döntötte el. Sajnos ilyen tragikus helyzetből kell lényegében újrakezdenünk.”* A megyei nemzeti bizottság saját fennhatósága alá rendelte a tanácsokat és végrehajtó bizottságaikat, rendelkezett a tagosítások érvénytelenítéséről, a földek visszaadásáról, sürgette az állampolgári jogok maradéktalan érvényesítését, a szabad országgyűlési és tanácsválasztások előkészítését, a szólás-, sajtó- és vallásszabadság, valamint a bírói függetlenség biztosítását. Támogatta a szovjet csapatok kivonására irányuló követelést. Daczó József éjsza-

ka beszámolt a szovjeteknek az ülésen történekről. Az ideiglenes megyei nemzeti bizottság összetétele híven tükrözte a hatalom szándékát. 17 tagjából 13 a párt és a megyei tanács, illetve a párt valamelyik szatelliteszervezetének a vezetői közé tartozott. Két egyéni gazdálkodó került be a szervezetbe, akik ugyancsak Dallos Ferenc híveinek számítottak, hiszen az ő javaslatára lettek tagjai a testületnek. A munkásokat, vagy a megye legnépesebb társadalmi rétegét, a parasztságot, valójában senki sem képviselte. A testület vezetőségében, az intézőbizottságban pedig ott volt a megyei tanács, a HNF, a TTIT és a DISZ vezetői mellett immár a megyei nemzetőrség parancsnokaként a kecskeméti felkelés leverésének egyik irányítója, Szentkirályi Frigyes is. A nap legfontosabb eseményei közé tartozott, hogy megalakult az Alföldi Kecskeméti Konzervgyár munkástanácsa. Az utóbbi testület és vezetői – Pullay Béla, Homoki László, B. Hajagos Károly, Rózsa Sándor és dr. Rákossy Árpád – a későbbiekben meghatározó szerepet játszottak a város munkásainak szervezésében, irányításában. Éjjel a párt megyei végrehajtó bizottsága ismét ülést tartott. A pártközpontból utasítás érkezett, hogy a magukat veszélyben érző kommunisták vonuljanak illegálisba. Daczó József, Halanda István, majd hamarosan Dallos Ferenc is Budapestre távozott, Arany László, a BM megyei főosztályának vezetője pedig a szovjetekhez menekült. Az alsóbb szintű funkcionáriusoknak is a biztonságos helyre való távozást javasolták.³⁴

Kecskeméten október 31-én alakult meg a város ideiglenes forradalmi bizottsága. Létrehozását ugyan felülről kezdeményezték, de az MDP városi titkárát, Halanda Istvánt már az előkészítés során kiszorították, elsősorban Szabó József bádogosmester határozott fellépésének köszönhetően. A városháza dísztermében gyűltek össze a különböző intézmények, a szakmai testületek, az üzemi munkástanácsok, a fegyveres testületek forradalmi bizottságainak a képviselői. A kommunista szervezők kezéből kicsúszott az irányítás, mivel nem csak az általuk meghívottak jelentek meg. A tüntetések, a harcok résztvevői, illetve a korábban sérelmet szenvedettek közül sokan kívántak részt venni a kibontakozó demokratikus közéletben. A városi forradalmi bizottság irányító testületébe ugyan bekerültek a hatalomhoz közel álló személyek is, a hangulat radikalizálódása azonban nem kedvezett a korábbi vezetőknek. A meghatározó erőt már a munkástanácsok küldöttei képviselték. Vezető szerepe volt a bizottságban Bognár Ferencnek, az építőgép-karbantartó vállalat, és Nagy Sándornak, az épületlakatos-ipari vállalat küldöttjének. Ury László, korábbi kisgazda újságíró javaslatára elfogadták, hogy az ideiglenes városi testület 48 főből, 16 munkásból, 16 parasztból és 16 értelmiségiből álljon. Tóth László, a város korábbi polgármestere ismertette a választás menetét. A város területét négy részre osztották. Az egyes területekről jelenlévők külön-külön helyiségekben választották meg társadalmi rétegenként saját négy képviselőjüket. Így állt össze a testület. A munkásságot a már megalakult munkástanácsok vezetői és küldöttei képviselték. A parasztságot és az értelmiség képviselésében az újjáalakult FKGP sok vezetője és tagja került be a testületbe.

34 Orgoványi István–Tóth Ágnes: *Bács-Kiskun megye, 1956*. In: *A vidék forradalma, 1956*. I. kötet. Szerk.: Szakolczai Attila és Á. Varga László. 1956-os Intézet-BFL, Budapest, 2003. 47–48 o.

A gyűlés végeztével Kecskemét Város Forradalmi Bizottsága 16 tagból álló elnökséget (intézőbizottságot) választott. Elnöke Tóth László lett, az egyik alelnök Bognár Ferenc, a másik pedig valószínűleg Nagy Sándor.³⁵ Az ő javaslatukra azonnal elosztották az intézőbizottság tagjai között a különböző feladatokat, lényegében megtartva a tanácsi tagolódást, de megszüntetve a begyűjtési osztályt. Felállították a nemzetőrséget, felfegyverezték az AKK, a gépgyár és a lakatosipari vállalat munkástanácsai által felállított gyárőrségeket.

A repülőtér katonai tanácsának ülésén merült fel, hogy Kecskeméten is létre kellene hozni egy rádióállomást. Felvették a kapcsolatot a Kecskeméti Katona József Színház Forradalmi Tanácsával, amely Temes Gábort, Sárosi Gábort és Veszprémi Lászlót nevezte ki bemondónak. Az adó a parancsnoksági épületben Szabad Katona József Rádió néven 1956. október 31-én 17-18 órától működött november 3-án este 20 óráig. Összeköttetésben álltak a győri rádióval és más adókkal, valamint a Dunántúli Nemzeti Tanáccsal. Más rádióktól, a sajtóból, az MTI kecskeméti kirendeltségétől, lemezekről vettek át és adtak le műsorokat. A szerkesztőség tagjai katonatisztek voltak és egy újságíró. Az írott sajtó is igyekezett megfelelni a változásoknak, a *Népújság* felvette a *Petőfi Népe* nevet, ellenőrzése kikerült a párt kezéből, az ideiglenes megyei nemzeti bizottság lapja lett. A szerkesztőség munkástanácsa vezércikkben kötelezte magát arra, hogy az őszinteség és az igazság lapját adják az olvasók kezébe, hogy soha többé nem fognak hazugságokat, rágalmakat leírni.

November 1-jén ülést tartott Kecskeméten a városi forradalmi bizottság, ahol a sztrájkról, a tanítás megindításáról és a szénhiányról folyt vita. A parasztság képviselői a sztrájk abbahagyását kérték, Nagy Sándor viszont annak részleges folytatása mellett állt ki. Nagy Sándor intézkedett élelmiszer és tüzelő forgalomba hozataláról, a vállalatvezetőkkel pedig a közellátás helyzetét elemezte. Felmérték a készleteket, felszólították a kereskedőket, hogy jelentsék be árukészleteiket. A megjelentek hangoztatták, hogy nem ismerik el legitim szervezetnek a megyei nemzeti bizottságot, mert az nem a városok, járások küldötteiből jött létre. Délután szovjet küldöttség érkezett a városházára, ahol már csak Nagy Sándor tartózkodott, akit 18 órára a biztonságról és a kiűritésről szóló megbeszélésre hívtak a szovjet parancsnokságra. A tárgyaláson Nagy Sándor mellett katonatisztek, valamint a fegyveres harcosok képviselőjeként Bognár Ferenc vett részt. Megállapodtak a közös járőrözésben, továbbá abban, hogy a szovjet katonák ugyanúgy vásárolhatnak élelmet, mint bárki más, és hogy a magyar vezetők igyekeznek fékezni a lakosság szovjetellenességét. A szovjetek megígérték, hogy a használatukban lévő lakásokat majd visszaadják, de figyelmeztettek arra, hogy az azokba önkényesen beköltözőket kilakoltatják. Megtámadtatásuk esetén a forradalmi bizottság megtizedelésével és a város rommá lövésével fenyegetőztek. A megállapodás aláírását másnapra halasztották, erre azonban nem került sor.³⁶

Ezen a napon vették őrizetbe Kecskeméten az ávósokat. Délelőtt a megyei ügyészség forradalmi tanácsától Karácsonyi István ügyész vezetésével küldött-

35 BKMÖL–XXV. 30. B 1055/1957. Nagy Sándor pere.

36 BKMÖL–XXV. 30. B 1055/1957. Nagy Sándor pere.

ség érkezett a hadtest parancsnokságára. A legfőbb ügyész utasítására hivatkozva kérték Zalavári Józsefet, hogy engedjék el a még fogva tartott felkelőket, valamint tartóztassák le a megye területén az ávósokat és a katonai elhárítókat. Zalavári József a HM-ben ellenőrizni akarta a kérést, Szücs Miklóssal beszélt is, aki engedélyezte a letartóztatásokat. Zalavári tájékoztatta Lukács András századost, a városi nemzetőrség parancsnokát, és Kecskeméten rábízta a feladat végrehajtását. A katonai tanács elnökhelyettesének, Bartos András őrnagynak a hozzájárulásával Zalavári József intézkedett a helyőrségekben lévő államvédelmi tisztek és katonai elhárítók őrizetbe vételéről és átadásukról az ügyészségnek. A letartóztatottakat részben a kecskeméti, részben a kalocsai börtönbe, valamint a helyőrségek fogdáiba zárták. Azt tervezték a forradalmi szervek, hogy ügyüket egyenként fogják kivizsgálni, az esetleges felelősségre vonás a vizsgálat eredményétől függött volna. Erre azonban nem került sor, mert november 4-én, amikor a szovjet csapatok elfoglalták a várost, az őrizetbe vettek kiszabadították.³⁷

A Független Kisgazdapárt kecskeméti szervezete már október 28-án megalakult dr. Révész László irányításával. A városi vezetőség tagja lett Homoki József, Reiszmann Rejtő Andor, dr. Kiss Károly és Francia Kiss Károly. Sándor Béla, aki a koalíciós időkben az FKgP kecskeméti titkára volt, november 1-jén nyilatkozott a *Petőfi Népének*.³⁸ Révész László és Homoki József többször Budapestre utazott, hogy az országos vezetőkkel a párt programjáról tárgyaljon. Visszaigényelték a párt korábbi épületét, melyben a Magyar–Szovjet Társaság működött. A párt megyei vezetősége Luszka Emil és Révész László aláírásával nyilatkozott a kecskeméti rádióknak is, a választások mielőbbi kiírását sürgették. Az újrainduló *Kecskeméti Lapok* az FKgP székházában kapott helyet, de a tényleges munka Ury László és Homoki József irányításával a nyomda egyik szobájában folyt.³⁹

Kecskeméten, de egyébként Bács-Kiskun megye egész területén is, november 1-jére győzött a forradalom. Az új közigazgatási szervezetekben megindult a szakszerűsödés, kialakult bizonyos mértékű munkamegosztás, ügyviteli rend, körvonalazódtak a hatáskörök. Az azonos típusú forradalmi szervek megpróbáltak közös álláspontot kialakítani, és erőiket egyesíteni. Jó példák erre a katonai tanácsok, az igazságügyi forradalmi bizottságok és a munkástanácsok vezetőinek a találkozói. A szovjet invázió előtti napokban Kecskeméten is megkezdődött a forradalom konszolidációja. A legfontosabb tényező, hogy a nagy katonai erőt képviselő hadtest Gyurkó elmenekülése után már nem lépett fel a forradalom erőivel szemben. A forradalmi szervezetekből kiszorultak a korábban kompromittálódott kommunista vezetők, bizonyos befolyást azonban mindvégig megőriztek. A megyei és a városi forradalmi szervezet vezetői kompromisszum eredményeként tölthették be tisztségüket. Tóth László és Magócsi Géza tekintélye és integráló személyisége a jelek szerint az adott körülmények között a többség számára elfogadható volt. A nemzetőrség mindkét vezetője a korábbi rendszer első embereitől kapta ugyan a megbízást, de a Lukács András vezette városi nem-

37 HIL–XI/26. a. B 390/1957. Ott József pere.

38 *Petőfi Népe*, 1956. november 1.

39 BKMÖL–XXV. 30. B 952/1957. Ury László pere.

zetórség teljesen függetlenítette magát ettől a befolyástól. A Szentkirályi Frigyes vezette megyei nemzetórségnek ez kevésbé sikerült, de jóval kisebb szerepet is játszott az eseményekben, az ávósok letartóztatásában való részvétele elsősorban a központi utasításnak tudható be. A rendórség forradalmi tanácsa is a forradalom mellé állt.⁴⁰

November 4-e után

Ezt a folyamatot törte meg a november 4-i szovjet támadás, amelynek több halálos áldozata is volt. Hajnalban kezdődött Kecskeméten a szovjet támadás: a reptér, a homokbányai laktanya, a hadtestparancsnokság, a rendórség és a városháza volt a fő célpont. A városháza oldalkapujánál, ahol akkor a megyei hadkiegészítő parancsnokság székel, órséget adott Szöllősi Károly százados és Vatai Albert őrmester. A szovjetek megtámadták őket, Szöllősit lelőtték, Vatai pedig megsebesült. Behatoltak az épületbe, és felforgatták az irodákat. Az épületen belül tüdőlövést kapott Szilágyi János százados, Telek Miklós őrmester pedig a kezén sérült meg. Valószínűleg egy volt kecskeméti ávós vezette a szovjeteket, akik összetéveszthették aiegészítő parancsnokságot a megyei nemzetórséggel, ezért támadtak kíméletlenül. Az SZTK-rendelő mellett Korom István repülő hadnagyot lőtték le, mert nem állt meg a felszólításra. A Ceglédi út és a Bethlen körút felől körülbelül húsz tank érkezett a Rákóczi út torkolatához hajnali 5 órakor. Két tank a rendórség felőli oldalra fordult be, egy pedig a túloldalon állt meg. Két-két lövést adtak le a rendórség épületére.⁴¹ Két lövés az épület Városi mozi felőli oldalát érte, ekkor halt meg szolgálati lakásukban Kovács Istvánné Tápai Margit. Férje, Kovács István rendőr szerint itt Németh Győző ávós őrnagy kalauzolta a szovjeteket orosz egyenruhába öltözve. A tankok széttaposták a rendórség előtt álló kocsikat. A megyei börtön és a bíróság épületét két támadás érte, az egyik hajnalban, ekkor szabadultak ki az itt fogva tartott ávósok. A másik támadásra 10 óra körül került sor, ekkor egy szolgálati lakás átkutatásakor a szovjetek lelőtték a tizenhárom éves Lukács Gábort.⁴²

November 4-e után a megyei és a városi forradalmi bizottság beszüntette a tevékenységét. A szovjetek azonnal megkezdték a letartóztatásokat. Őrizetbe vették a forradalmi katonai tanácsok fontosabb vezetőit, valamint a közigazgatási forradalmi szervezetek sok tagját is. Az elfogottakat az ÁVH Kossuth téri épületében gyűjtötték össze, majd november 9-én, valószínűleg a deportálás előkészületeként, Debrecenbe szállították, ám innen körülbelül két hét múlva hazaengedték őket. A zaklatások és a letartóztatások ellen a munkástanácsok igyekeztek fellépni. Természetesen kevés eszköz volt a kezükben, néhány esetben azonban sikerült elérniük egy-egy letartóztatott kiszabadítását. Nagy jelentősége volt tehát a széles tömegbázisra támaszkodó munkástanácsok szervezeti és struk-

40 Orgoványi István–Tóth Ágnes: *Bács-Kiskun megye, 1956*. In: *A vidék forradalma, 1956*. I. kötet. Szerk.: Szakolczai Attila és Á. Varga László. 1956-os Intézet-BFL, Budapest, 2003. 56. o.

41 *Kecskeméti Lapok*, 1989. november 3., 1990. november 16.

42 *Petőfi Népe*, 1991. november 1.

turális önépítkezésének. Ennek a folyamatnak az eredményeként jöttek létre az üzemek képviselőiből a városi munkástanácsok, majd kísérletet tettek a megyei munkástanács létrehozására is, amelyik azonban csak rövid ideig működött. A kommunista hatalom december közepére került abba a helyzetbe, hogy erőszakkal törje le a munkástanácsok politikai törekvéseit. Ezzel megakadályozta, hogy kettős hatalom jöjjön létre a megyében. A Kádár-kormány és vidéki hívei számára a legfontosabb az volt, hogy minél előbb saját fegyveres erő álljon rendelkezésére. A karhatalom felett természetesen ismét a párt, az MSZMP megyei titkára rendelkezett. A megtorlás tulajdonképpen a szovjetek bevonulásával azonnal megkezdődött, hiszen a szovjetek Kecskeméten felszólítás nélkül tüzeltek a visszatérő ávósok által megjelölt épületekre, aminek több magyar katona és civil is áldozatául esett. Mindez a megfélemlítést szolgálta. A karhatalom Bács-Kiskunban november 8-án alakult meg a kormány és az Elnöki Tanács rendelete alapján. A megyei parancsnok először Szentkirályi Frigyes, a nemzetőrség Gyurkó által kinevezett korábbi parancsnoka, majd néhány nap múlva Homoki Imre alezredes lett, de Gyurkó és Suczin József is hamarosan visszatért. A pufajkás fegyveres csoportok azonban már közvetlenül a szovjet támadás után elkezdtek megalakulni és működni. A karhatalom országosan és Bács-Kiskun megyében december elejére, közepére került bevethető állapotba. Kecskeméten első akciójuk a december 11-ei és 12-ei tüntetések szétverése volt. A tüntetéseket ifj. Góbor Ferenc – aki nemzetőr volt a forradalom alatt – úgy értékelte, hogy ismét kitört a forradalom a városban. Este több társával elment Csík Antalhoz, a Városföldi Állami Gazdaság igazgatójához, hogy felelősségre vonja, „miért sanyargatja a szegény népet”. Végül nem bántalmazták Csík Antalt, de Góbor Ferenc néhány lövést azért leadott a levegőbe. Másnap karhatalmisták szovjet páncélos támogatásával kerítették be a tanyájukat, és elfogták őket. A december 11-én kihirdetett statárium értelmében a Kecskeméti Helyőrség Katonai Bírósága december 16-án halálra ítélte ifj. Góbor Ferencet, december 20-án pedig a Csalánosi-erdőben kivégezték.⁴³

Hamarosan megkezdődtek a tömeges razziák is a megyében, amelyek a lakosság megfélemlítését és a bosszúállást szolgálták. Ekkoriban a megyében 328 razzia volt, és letartóztattak 3812 disszidálót, 322 szökött katonát, további 143 főt forradalmi tevékenységért, 153 főt izgatásért, 65 főt fegyverrejtegetésért és 622 főt „biztonsági okokból”.⁴⁴ 1957. március 15-ig 479 embert tartóztattak le valamilyen forradalmi tevékenység miatt, és elfogtak 501 volt rabot.⁴⁵

A megtorlás számai

43 HIL–Kecskeméti Helyőrség Katonai Bírósága Rögtönítélő Tanácsa B 482/1956. A december 11-i statárium nem tartalmazta a halálbüntetést, azzal csak 13-án egészítették ki. A védelem hiába hivatkozott erre, Góbor Ferencet halálra ítélték.

44 Kajári Erzsébet (összeáll.): *Rendőrségi napi jelentések I., 1956. október 23. – december 12.* Budapest, 1996, 60. p.

45 Uo. 61. p.

1956. december 2-án a megyei bíróság memorandumot adott ki, amelyben követelték a büntetőbíráskodás feletti ügyészi felügyelet és a népi ülnöki rendszer megszüntetését, a bírói függetlenség és pártatlanság megteremtését, vagyis a bírónak ne kelljen a pártba belépniük.⁴⁶ 1957. január közepétől vált rendszeressé az ítélkezés, de a büntetőbíráskodás megindulása után az ítélkezés ingadozó és bizonytalanok volt, az ítéletekben enyhe liberális tendencia nyilvánult meg. Ezalatt azt kell érteni, hogy a tipikus vidéki forradalmi cselekményeket, a szovjet emlékművek ledöntését, a tanácsháza és a párhelyiségek elfoglalását, a helyi vezetők elleni fellépést a bíróság kezdetben magánlaksértésnek, vagyongorogásnak és garázdaságnak minősítette. 1957 közepén a megyében öt bírót és hat hivatali dolgozót eltávolítottak, illetve áthelyeztek⁴⁷, és az ügyészségnél is tisztogatást hajtottak végre, amelynek során két ügyészt és hat segédhivatali dolgozót távolítottak el.⁴⁸ Ezután a bíróságok gyakorlata lényegesen megszilárdult a minősítésben és a büntetések mértékében is, és 1957 közepétől megindult a tömeges bírósági megtorlás. A megyei levéltárban dr. Tóth Ágnes vezetésével folytatott kutatások 434 perre derítettek fényt, amelyeket a megtorlás során a megye lakosai ellen indítottak. Ezek összesen mintegy ezer embert érintettek. Tizenkét halálos ítélet született, melyek közül nyolcat végre is hajtottak, négy ember ellen távollétében hozták meg a legsúlyosabb ítéletet.⁴⁹ Öt életfogytiglani ítélet született, ebből kettő szintén a vádlott távollétében. Ők a forradalom leverése után külföldre távoztak. A Kecskeméti Megyei Bíróság összesen öt halálos ítéletet hozott. Bobek Károlyt és dr. Szobonya Zoltánt dr. Lengyel Zoltán bíró, a bíróság alapszervezetének párttitkára ítélte halálra.⁵⁰

46 BKMÖL–XXV. 71. sz. n. irat. A Bács-Kiskun Megyei Ügyészség 1957. április 13-án tartott hivatali értekezlete jegyzőkönyve. Szabó Sándor megyei ügyész beszámolója.

47 BKMÖL–XXXII. 10. 1. f. 12. cs. 15. ó. e.

48 BKMÖL–XXV. 71. 1957. Ig. XX: 5/21. szám.

49 Orbán Éva: *Üzenet a barikádról* című könyvében még két kecskeméti kivégzettet említ: Farkas Mihályt és Máty Erzsébetet. Valóban Kecskeméten végezték ki őket, de a gyulavári forradalmi eseményekben vettek részt. Francia Kiss Mihály nem vett részt a forradalomban. Teljesen véletlenül bukkantak rá a hatóságok. Büntetését 1919–1920-ban elkövetett tetteiért kapta. Esete mégis kapcsolódik a megtorlás történetéhez, ugyanis személyének propagandaértéke volt, melyet ki is használt a hatalom.

50 Tóth Ágnes: *Vádlottak, vádak, ítéletek Bács-Kiskun megyében 1956 után*. In: Forrás, 38. évf. 2006/10. szám. 57–65. o.